Бідолашний Коко

Byth dorn re ver dhe'n tavas re hyr,

Mes den hep tavas a-gollas y dyr.

Деякі ситуації, взяті з детективів та бойовиків, стали надто заяложеними завдяки кіно й телебаченню. На мою думку, саме час визнати існування нової, парадоксальної закономірності: що частіше такі ситуації нам показують на екрані, то менш вірогідно потрапити в одну із них. Хоч як це неймовірно, але я переконував у чомусь такому одного молодого генія з Бі-бі-сі лише за місяць чи два перед тим, як зі мною сталася лиха пригода, про яку я хочу розповісти. Мій співбесідник не виявив належного почуття гумору і справді засмутився, коли я цинічно заявив: що жахливіші вісті, то більша втіха для глядача, бо коли щось скоїлося деінде, то воно не скоїлося тут, не коїться в цю хвилину і, отже, не скоїться і в майбутньому. Нічого й казати, згодом мені довелося зректися своїх слів і визнати: сучасний Панглос[74], який сидить у кожному із нас і вважає, що трагедія — то гіркий талан інших, дуже зіпсована й соціально небезпечна істота.

Проте, коли я прокинувся тієї жахливої ночі, то не тільки злякався, а й не повірив сам собі. Напевно, це мені приснилося, я пережив це потрясіння уві сні, в глибинах підсвідомості, а не в реальному світі. Спершись на лікоть, я обвів очима темну кімнату й прислухався. Здоровий глузд підказував, що те, чого я боявся, в тисячу разів імовірніше для Лондона, ніж для того місця, де я був. Я вже збирався знову лягти, скинувши вину за свою дитячу полохливість на незатишність першої ночі в порожньому і чужому домі. Мовчазні люди й тихі місця завжди були мені не до вподоби, а тут бракувало знайомих нічних звуків, що долітали з вулиці в мою лондонську квартиру.

Та ось із першого поверху долинув легенький брязкіт чи дзенькіт, наче чимось металічним зачепили по склу чи порцеляні. Якби щось просто рипнуло або стукнули легенько двері, то й мої припущення були б іншими. Проте звук, який я почув, був зовсім не такий. Моя невиразна тривога досить швидко перейшла у гострий переляк.

Один із моїх друзів якось заговорив про враження, не зазнавши яких, людина не може вважати, що прожила повне життя. Відчути, що ось-ось потонеш — це перше враження. Друге — коли тебе застануть у ліжку з чужою дружиною (бесіда відбувалася за товариською вечерею і була не дуже серйозна). Третє — коли побачиш привид. І четверте — коли вб'єш людину. Пригадую, я тоді вигадав йому в тон кілька таких самих безглуздих ситуацій, а в глибині душі був роздратований тим, що жодного з цих вражень мені не довелося пережити самому. В моєму житті були свої труднощі, але я ніколи не припускав, що їх слід долати за допомогою вбивства; хіба що на хвилинку, в одному чи двох випадках, коли рецензії на мої книжки були надміру несправедливими. Через надзвичайну короткозорість мене не взяли на військову службу під час другої світової війни. З чужою дружиною спав (під час тієї ж таки війни), але до кінця нашого недовгого зв'язку її чоловік перебував на безпечній відстані у Північній Африці. Плавець з мене ніякий, тож я ніколи не наражав себе на небезпеку потонути. Привиди, здається, виявляють незбагненну байдужість до свого ремесла, уникаючи зустрічей з такими скептиками, як я. Аж ось нарешті, на шістдесят сьомому році, мені довелося таки пережити одне з тих вражень, без яких годі уявити собі "повнокровне життя": я зрозумів, що не сам у будинку, де, крім мене, нікого не мало бути.

Якщо книжки не навчили мене, як людину, що пише, шанувати правду й прагнути до неї, то я змарнував усе своє життя, а мені найменше хотілося б показати себе у цій розповіді іншим, ніж я є. Я ніколи не удавав дійову людину, хоча з задоволенням зазначу, що маю певне почуття гумору і здатний поглянути на себе збоку, отже, назвати мене кабінетним щуром було б не зовсім справедливо. Ще в перші шкільні роки я зрозумів, що репутація бодай не дуже вдалого

дотепника, чи принаймні уміння хоч трохи вколоти того, хто надто високої думки про себе, допомагає почасти уникати зневажливих прізвиськ "книгоїд" і "зубрило". Мої дотепи не справляли враження лише на найтупоголовіших хлопців атлетичної будови. Звичайно ж, я піддавався почуттю злоби, характерному для хирлявих, і не заперечуватиму, що відчував насолоду від пліток — або й сам їх розпускав,— які неславили інших письменників. Найхваленіша з моїх халтур, "Літературний пігмей", була досить далекою від того зразка об'єктивного й глибокого аналізу, на який претендувала. Гай-гай, я завжди чомусь вважав, що мої недоліки привабливіші, ніж чужі чесноти. Не заперечуватиму й того, що займатися книжками — писати їх, читати, рецензувати, готувати до друку — для мене й означало жити, а те життя, що вирувало довкола, мене мало обходило. Тож не дивно, що в цьому будинку я теж опинився через книжку.

З двох валіз, які приїхали зі мною зі станції Шерборн минулого дня, більша за розміром була напхана паперами — нотатками, чернетками та необхідними для роботи матеріалами. Я завершував працю мого життя — фундаментальний критико-біографічний нарис про життя і творчість Томаса Лава Пікока[75]. Та не буду перебільшувати — я почав серйозно працювати над книжкою лише роки чотири тому, хоч бажання прославитись саме цією працею з'явилося, ще коли мені виповнилося двадцять. Завжди чомусь знаходилися поважні причини та приводи відкласти Пікока заради іншої роботи, але мрія про цю книжку весь час жила в моєму серці. Я вже належним чином приготувався до штурму своєї останньої вершини, коли раптом виявилося, що Лондон, страхітливий новий Лондон, який у всьому став наслідувати Нью-Йорк, перекреслив мої скромні плани. Над ними нависла грізна тінь планів набагато масштабніших, і один з них саме втілювався в життя через вулицю від будинку, в якому я жив. Річ не тільки в гуркоті й хмарах куряви, що здіймалися над старими будівлями, які почали вже зносити, і в тому, що, як було мені відомо, ці огидні псевдохмарочоси, які мають бути зведені на місці тихої зеленої вулиці в італійському стилі, незабаром позбавлять мене можливості милуватися західним краєвидом. Я дивився на це будівництво як на звеличування всього того,

проти чого виступав Пікок: всього, що не було гуманним, розумним і гармонійним. Моє обурення почало відбиватися і на роботі. В деяких абзацах я використовував Пікока як привід для недоречної критики сучасної епохи. Я нічого не маю проти такої критики, коли її висловлюють там, де треба, проте, надмірно захоплюючись нею тепер, я зраджував і своїй темі, і здоровому глуздові.

Одного вечора я з гіркотою в голосі просторікував про все це (і не без таємного наміру) перед своїми давніми друзями у їхньому хемпстедському домі. Вже не перший рік я з задоволенням приїжджаю на вихідні дні до Моріса та Джейн у їхній котедж, що в Північному Дорсеті. Мушу, однак, признатися, що мені куди миліше було їхнє товариство, ніж сільська природа. Я не любитель села й завжди віддавав перевагу пейзажному живописові перед живою природою. Але в ту хвилину я розчулено згадував про Холлі-Котедж і затишний видолинок, у якому він розташований, і вже уявляв собі, яким ідеальним притулком він міг би стати для мене в цей скрутний час. Отож коли я почув жадану пропозицію, то вагався лише про людське око. З поблажливим усміхом вислухав насмішкуваті зауваження Джейн щодо раптового спалаху любові до цього чарівного куточка природи, який так благотворно впливає на людські настрої і до якого я залишався, на її думку, ганебно байдужим. Річ у тім, що я ніколи не захоплювався Томасом Гарді. Як і належало, я одержав ключі, Джейн нашвидку пояснила мені, де що купувати, а Моріс побіжно втаємничив у секрети користування електричною водяною помпою й центральним опаленням. Отак озброєний їхніми настановами, надвечір того дня, що передував ночі, коли мене безцеремонно розбудили, я переселився в цей скромний тимчасовий варіант сабінського маєтку[76] із щирим почуттям радості. Тому я так і злякався (й не повірив очевидному), що ліг спати у приємному передчутті плідного зосередження, якого мені бракувало протягом попередніх двох тижнів.

Сидячи у ліжку, напружений, мов струна, я збагнув, що звук, до якого я дослухався, долинув не з їдальні на першому поверсі, а зі сходів. Поза, в якій я закляк, була досить безглуздою і аж ніяк не свідчила про

мою сміливість. Мало того, що я був сам-один у будинку. Сам будинок стояв на відшибі. Найближча ферма за чотириста ярдів, а ще за півмилі від неї — село, де місцевий констебль, ясна річ, спокійнісінько спав у своєму ліжку. Телефон стояв у їдальні внизу, отже, користі від нього я чекав не більшої, ніж якби він був на протилежному кінці світу. Я міг би чимось грюкнути чи стукнути, аби нагадати тому зайде, що головне в його фахові — вчасно зникнути. Професійні злодії, здавалося мені, уникають насильства. Однак здоровий глузд підказував, що справжній злодій навряд чи обере таку глушину, як Дорсет. Мій гість — скоріше якийсь нервовий сільський любитель. З неприємним відчуттям я згадав Моріса і його слова про те, що низький рівень злочинності на селі пояснюється лише особливістю його соціальної структури. Коли всі знають один одного, вчинити злочин — справа складна або й зовсім безнадійна.

Мені не довго довелося втішатися слабкою надією на те, що звук, який я почув, можна пояснити якоюсь природною причиною. Внизу щось човгнуло, наче хтось відсунув стільця. Сумніву не було: хтось вирішив "обчистити" Холлі-Котедж. Здогадатися, незважаючи на Морісову статистику, чому вибрали саме цей будинок, було неважко. Він стояв на безлюдді й усі місцеві жителі, мабуть, добре знали, що його власники — жителі Лондона, бувають тут лише у вихідні дні, а на довше приїжджають улітку. Той день припав на середу, власне на четвер, бо мій годинник показував уже після першої, а відбувалося все це в листопаді. Машини в мене немає, отже, її присутність не могла попередити злодія, що в домі хтось є. До того ж я рано ліг спати, щоб вранці на свіжу голову засісти до цілоденної роботи.

Наскільки мені було відомо, в будинку не зберігалося ніяких цінностей — принаймні з погляду досвідченого злодія. Умеблювання котеджу відповідало простим і гарним смакам Джейн. Знайшлося б кілька порцелянових речей, кілька картин дев'ятнадцятого століття в наївно-пасторальному жанрі, які (що виходить за межі мого розуміння) чомусь тепер у ціні. Срібла щось не пригадую, а щодо біжутерії, то навряд чи Джейн залишила б тут щось варте уваги.

Знову почувся шум і знову внизу, що мене не дуже втішало. Якийсь всмоктуючий звук — можливо, дверцята від шафи заїло. Я ще не освоївся з тутешніми звуками, які розрізняєш, лише поживши трохи в домі. Нарешті зважився на якусь дію: намацав у темряві окуляри й надів їх. Потім висунув ноги з-під ковдри і спустив їх з краєчка ліжка. Проробив цю операцію надзвичайно обережно, наче злодієм був я сам. Просто не знав, що робити далі. Не сумнівався, що коли дійде до бійки, то перепаде мені, а не йому. Скористатися телефоном, не зіткнувшись з тим молодиком, неможливо. Я вирішив, що це має бути якесь патлате сільське вайло з незграбними кулачиськами й таким самим розумом і що воно навряд чи дозволить мені отак просто, без бою, підступитися до телефону. Крім того, я все чекав інших звуків — приглушених голосів. Я був зовсім не певен, що там, унизу, він один. Людина сміливіша, коли має спільника.

Оглядаючись назад, мушу зізнатися і в своїх низько егоїстичних міркуваннях. Врешті-решт крали ж не мою власність. Єдине, що мало в моїх очах надзвичайну цінність,— це папери й усе інше, пов'язане з Пікоком. Я виклав їх на стіл у вітальні — в протилежному від мене кінці будинку на першому ж таки поверсі. Навряд чи з боку напівграмотного лобуряки, який зараз орудував там унизу, їм загрожувала якась небезпека. Когось трохи розумнішого ці речі, може, й наштовхнули б на думку, що в домі є хтось, а що стосується очевидніших ознак... Я став жертвою власних лінощів та нудної охайності — все ретельно прибрав зі столу й вимив посуд, проте не потурбувався, як радила мені Джейн, розпалити в каміні, "щоб у домі було веселіше". Погода стояла сира, але після Лондона здалася теплою, тому я також не потурбувався включити центральне опалення, а скористався електрокаміном, який тепер уже, мабуть, зовсім охолов. Холодильник не вмикав, бо не встиг ще нічого купити. Червона лампочка водонагрівача світилася в шафці поруч з моїм ліжком. До того ж я відслонив вікна на першому поверсі, готуючись заздалегідь до наступного робочого дня, і заніс до себе нагору другу валізу. Навіть навмисне я не зміг би старанніше замести всі сліди свого перебування в будинку.

Напруження ставало нестерпним. Нові звуки, які долинали знизу, свідчили про одне: той, хто там порався, був певен, що будинок повністю в його розпорядженні. Хоч як я прислухався, однаково не міг уловити голосів. Проте був майже певен, що рано чи пізно злодій спробує щастя на другому поверсі. Все своє життя я ненавидів насильство, не любив навіть, коли до мене доторкаються. Бився востаннє ще хлопчаком. Один учитель в приватній школі, де я навчався, з притаманною йому грубістю обізвав мене слимаком, і це прізвисько підхопили всі мої тодішні друзі. Я завжди вважав, що таке порівняння не зовсім точне, бо слимак виявляє хоч якусь рухливість. Я ж не виявляв ніякої через свою хирляву будову і за браком сили. Лише зовсім недавно мої родичі переконалися, що я не приречений на передчасну смерть через природну кволість. Мені подобається ставити себе в один ряд — за фізичним станом, звичайно,— з Попом, Кантом і Вольтером. Хочу пояснити, чому я тоді не захищався. Я не стільки боявся покалічитись чи вбитися, скільки усвідомлював марність будь-якої моєї дії, що могла до цього призвести.

Не слід забувати й про вже згадане плідне зосередження; я був певен, що мене чекає активне інтелектуальне життя. Мені так хотілося завершити остаточний варіант рукопису, щоб ця захоплююча тема, яку ще й досі багато хто недооцінював, почала жити самостійним життям як окрема книжка. Я рідко відчував у собі таку впевненість в успіху, коли попереду залишалася ще третина роботи. І тепер, сидячи в ліжку, я був сповнений рішимості не допустити, щоб ця безглузда історія стала мені поперек дороги.

Однак болісне чекання тривало. У будь-яку хвилину я міг почути кроки на сходах, що вели на другий поверх. Та раптом серце моє радісно тьохнуло — нарешті до мене долинув знайомий звук. Вхідні двері до котеджу зачинялися на дерев'яну клямку. Був ще й засув, але він рухався безшумно. Клямку ж трохи заїдало, й вона клацала, коли на неї натискали. Оте клацання я й почув. З задоволенням зазначив, що наступний звук долинув уже знадвору. Впізнав тихеньке скрипіння хвіртки, що вела із садочка перед фасадом на дорогу. Схоже на те, що

всі мої побоювання виявилися марними і непроханий гість вирішив на цьому свій візит закінчити. Не знаю, що штовхнуло мене, але я встав і, скрадаючись, навпомацки підійшов до вікна. Надворі вже стемніло, коли я перед сном востаннє вдихнув біля порога трохи свіжого повітря, як вдихає його тільки людина, яка потай уявила себе власником чужого дому, де їй лише люб'язно дозволили пожити. Навіть серед білого дня я навряд чи роздивився б як слід через свою короткозорість. І все таки якась внутрішня сила розпалювала в мені бажання бодай краєчком ока глянути на невиразну постать... Не знаю — чому. Мабуть, просто хотів упевнитися в тому, що мені нарешті дали спокій.

Отож я обережно виглянув у віконце, що виходило на дорогу. Не сподівався, що побачу багато. Але було так добре видно, що я аж заціпенів від подиву й переляку. Пояснювалось усе дуже просто: в їдальні на першому поверсі ще світилося. Я міг розрізнити навіть окремі штахети на хвіртці. Ніякого знаку того, хто вийшов з будинку. Кілька секунд панувала тиша. Потім я почув, як хтось причинив дверцята машини — легенько, обережно, але не з тією обережністю, яка б свідчила, що він запідозрив мою присутність. Я ризикнув широко розсунути завіски на вікні, проте легкова машина, фургон, чи що воно там було, ховалося за густою зеленню гостролисту. Я ніяк не міг второпати, як же він так під'їхав під будинок, ще навіть не розбудив мене. Очевидно, спускався з гори з виключеним мотором.

Я не знав, що й подумати. Раз причинив дверцята, значить, збирається від'їжджати. Але навіщо залишати ввімкненим світло? Жоден злодій, хай хоч який нездара, не припустився б такої грубої помилки, залишаючи місце злочину. Довго міркувати над цим питанням мені не довелося. У хвіртці раптом з'явилася постать. Пройшла до будинку й зникла у ньому, перш ніж я встиг відійти від вікна. Далі події розгорталися із швидкістю, від якої в мене аж мороз пішов поза шкірою. На сходах почулися швидкі кроки. Мене охопила паніка: треба якось діяти, щось робити. А я закляк біля вікна, напружений, неспроможний зрушити з місця. Здавалося, більше боявся власного переляку, ніж його причини. В цьому закам'янілому стані мене утримував здоровий глузд,

який підказував, що зараз не слід вдаватися ні до яких дій. Кроки вже чулися в коридорчику, що розділяв дві спальні. Що ж мені робити, коли цей зайда поверне праворуч, замість того щоб іти ліворуч?.. Я відчув дивне, але виразне полегшення, почувши, як повертається ручка дверей моєї спальні. Довкола була темрява, я нічого не бачив і далі стояв, мов паралізований, ніби сподівався, що незнайомець кудись дінеться. Та ось блиснуло світло електричного ліхтарика, одразу вихопивши з темряви незастелене ліжко, з якого я щойно встав. За хвилину промінь зупинився на моїй чудернацькій постаті; я стояв босоніж і в піжамі. Пам'ятаю, як підняв руку, затуляючи очі від сліпучого світла, хоча цей порух можна було сприйняти і як безпомічну спробу захищатися.

Той з ліхтариком мовчав, але очевидно й не думав тікати. Я зробив жалюгідну спробу виправити становище.

— Хто ви такий? Що ви тут робите?

Питання мої були такими ж дурними, як і марними, і на них я одержав відповідь, якої заслужив,— тобто ніякої відповіді. Я спробував ще раз.

— Яке ви мали право сюди ввійти?

Промінь ліхтарика на мить ковзнув убік, двері до спальні навпроти відчинилися. І одразу ж сліпуче світло знову вдарило мені в очі.

Мовчання. Нарешті почувся голос:

— Лягай назад у ліжко.

Тон мене дещо заспокоїв. Я сподівався почути дорсетську говірку або принаймні погрозливий голос і неграмотну вимову. А цей голос був рівний і нудний.

— Ворушися. Гайда в ліжко.

— Вдаватися до насильства немає потреби.

— Гаразд. Роби як сказано.

Я ще нерішуче потоптався, потім підійшов до ліжка й сів на його край.

— Прикрий ноги.

Я знову почав зволікати, проте вибору не було. Добре, що хоч не вдається до фізичного насильства. Я засунув ноги під ковдру й сидів далі. Світло від ліхтарика сліпило очі. Він мовчав, ніби розгадуючи та оцінюючи мою особу.

— А тепер очі. Знімай.

Я зняв окуляри й поклав на столику поруч. Промінь ліхтарика відірвався від мого обличчя, метнувся по кімнаті, шукаючи вимикача. Спалахнуло світло. Тепер я побачив розпливчасту постать парубка середнього зросту з якимись дивно жовтими руками. Згодом розгледів, що на ньому синя куртка й штани такого самого кольору, мабуть, джинсові. Він підійшов до мого ліжка, і я побачив міцного парубійка років двадцяти. Невиразність рис його обличчя — я гадав, то здається через мою короткозорість — тепер стала зрозумілою. На обличчі до очей була натягнута нейлонова панчоха. З-під червоної плетеної шапочки вибилося темне волосся. Карі очі досить довго вивчали мене.

— Старий, чого ти так перелякався, аж смердить?

Питання було настільки безглузде, що я навіть не спробував на нього відповісти. Він простягнув руку, взяв мої окуляри, на мить приклав до своїх очей. Я зрозумів, що руки його здавалися неприродно-жовтого

кольору через кухонні рукавички, які він натягнув, ясна річ, аби не залишати відбитків пальців. Очі над маскою, що робили його схожим на настороженого звіра, знову вп'ялися в мене.

— З тобою ніколи такого не траплялося?

— Звісно, ні.

— Зі мною теж. Нічого, обійдемося без репетиції. Так?

Я невиразно кивнув. Він обернувся й попрямував до того місця, на якому застав мене, коли увійшов до кімнати. Відчинив вікно й недбало кинув мої окуляри в темряву ночі. Принаймні, на мою думку, порух його руки нічого іншого означати не міг. Я відчував гнів, але усвідомлював, що показувати його безглуздо. Він зачинив вікно, замкнув його на клямку й затулив шторами. Потім повернувся до ліжка й повторив:

— Так?

Я нічого не відповів.

— Заспокойся.

— Не бачу нічого заспокійливого в цій ситуації.

Він склав руки на грудях і подивився на мене задумливим поглядом. Потім тицьнув на мене пальцем, ніби пропонував вирішення проблеми, яку я сам перед ним поставив.

— Доведеться тебе зв'язати.

— Ну, що ж.

— Отже, ти не проти?

— На жаль, у мене немає вибору.

Він знову помовчав. Потім весело пирснув.

— Господи! Скільки разів я намагався уявити, як воно буде. Тисячі варіантів перебрав. А до такого й не додумався.

— Мені дуже жаль, що я вас розчарував.

Знову оцінююча пауза.

— Гадав, сюди наїжджають лише у вихідні.

— Вийшло так, що я найняв цю квартиру.

Він обміркував і це, потім знову тицьнув на мене своїм жовтим пальцем.

— Ясно.

— Що ясно?

— Хто ж захоче, щоб йому розколупали макітру через якихось там друзів? Так?

— Молодий чоловіче, я вдвічі менший за вас на зріст і втричі старший.

— Ясна річ. Це я пожартував.

Він обернувся й обвів поглядом кімнату. Проте я, здається, більше цікавив його, ніж саме приміщення. Хлопець сперся на комод і знову звернувся до мене:

— А в книжках інакше: ось така стара руїна, ледве на ногах тримається, а кинеться на тебе як не з кочергою, то з кухонним ножем.

Я перевів дух.

— А все власність,— провадив він.— Що вона з людьми робить. Розумієш, про що мова? — Потім докинув: — Це тебе не стосується. Не той зараз випадок.

Тим часом я уважно роздивлявся свої ноги під ковдрою. Серед усіх жахів, відомих мені з художньої літератури чи бачених на екрані й пов'язаних з такими ситуаціями, я не пам'ятав випадку, де б нападник аналізував мотиви поведінки своєї жертви. Він махнув ліхтариком.

— Треба було пошуміти трохи, старий. Я б звідси кулею вилетів. Я ж не знав би, хто тут такий є.

— Чи не міг би я запропонувати вам зайнятися ділом, задля якого ви сюди прийшли?

Він знову пирхнув, не зводячи з мене очей. Тоді похитав головою.

— От так дива.

Я уявляв, що грабунки можуть відбуватися по-різному, але швидко й цілеспрямовано, з більш чи менш відчутними неприємностями. Проте аж ніяк не припускав, що це може нагадувати отаку цинічну гру в безневинну розмову між двома незнайомцями, які випадково зустрілися. Звичайно, я мав би відчувати якесь полегшення. Та я волів би мати

справу із знайомим чортом, принаймні таким, як його малюють. Мабуть, щось із цих думок він прочитав на моєму обличчі.

— Я звик мати справу з порожніми будинками, а не з хиряками.

— Тоді, коли ваша ласка, перестаньте злорадіти з цього приводу.

Я висловився досить різко, і зробив ще один крок до погіршення цієї безглуздої ситуації. В його голосі почувся майже лагідний докір:

— Отакої. Це мені треба нервувати, а не тобі.— Він розвів своїми жовтими руками.— Я теж добряче налякався, старий. А може, ти тут дробовика заряджав. Звідки мені знати? Я б у двері — а ти б з мене решето зробив.

Я зібрався на силі.

— Хіба не досить того, що ви вдерлися в будинок, який належить двом порядним і не дуже багатим людям, що шанують закон, і збираєтесь пограбувати їх, забравши речі не такі вже й цінні, але дорогі для цих людей...— Я не докінчив, бо не знав, мабуть, як висловити йому, в чому він перебрав міру. Зате я нарешті став гостро виказувати своє обурення. Тим-то його спокійний голос розлютив мене ще більше, я ж сам завів розмову в спокійне русло.

— У них, мабуть, ще й гарний будиночок у Лондоні, еге ж?

Я вже зрозумів, що маю справу з представником отого незбагненного (для мого покоління) нового світу безкласової англійської молоді. Ніхто не має щирішої відрази до класового снобізму ніж я, і те, що сучасна молодь повикидала геть багато всіляких старих передсудів, мене аж ніяк не бентежить. Просто не хотілося б, щоб вона заодно відкидала й багато іншого — як-от повага до рідної мови та розуму,— що їх вона помилково вважає ганебним виявом буржуазності. Я вже

зустрічав таких молодиків у кололітературних колах. Вони теж нічого не могли запропонувати, крім позірного свободолюбства та своєї уявної безкласовості, і чіплялися за них з несамовитою впертістю. Наскільки я пам'ятаю, їхньою характерною рисою завжди була хвороблива вразливість до всього, що мало присмак поблажливості, до кожного слова, яке зачіпає їхні ідоли, породжені плутаниною думок та безкультур'ям. Я збагнув, що виступив проти однієї з їхніх заповідей: твоя власність не повинна перевищувати того, що можна знайти в злиденній халупі в міських нетрях.

— Розумію. Злочин як революційний обов'язок?

— Не хлібом єдиним, отож-бо.

Він раптом узяв стільця, поставив його задом наперед і осідлав, зіпершись руками на спинку. І знову звинувачувально наставив на мене свого пальця.

— Я так собі міркую: мій дім весь час грабують, від дня мого народження. Торопаєш? Система, хіба не так? Знаєш, що сказав Маркс? Бідні в багатих не крадуть. Лише багаті грабують бідних.

Це навдивовижу збіглося — в тоні, якщо не в змісті — з тим, що я тиждень чи два тому почув від одного електрика, який міняв проводку в моїй лондонській квартирі. Він виголосив двадцятихвилинну промову про те, що профспілки — це велике зло. А головне, що говорив з такою ж впевненістю у власній непогрішимості. Тим часом лекція тривала.

— Скажу тобі ще таке. Я веду чесну гру. Ніколи не беру більше, ніж мені треба, так? Ніколи не лізу в великі будинки. Лише в такі, як оцей. Я мацав класні речі. Тримав їх у руках. І залишив там, де знайшов. Дорогенька наша поліція дивується й запевняє власника, у якого я дещо поцупив, що йому он як пощастило — така незграбна робота. Мовляв, тільки нікчема міг не помітити тацю роботи Поля де Ламрі. Чайник —

ранній Вустер. Або там Джон Сел Котмен. Так? Так, а от справжні нікчеми, ті не розуміють: доторкнувся до класної речі — і можеш ставити десять проти одного, що вклепався. Отже, коли мене щось спокушає, я відразу згадую про систему. Торопаєш? Про те, що для неї згубно. Жадібність. Мене вона теж згубить. Якщо дозволю. Через те я ніколи не гребу абищо. Ніколи не сидів. І не сидітиму.

Мені не раз доводилося слухати людей, які намагалися виправдати свою недостойну поведінку, але ніколи ще — за таких кумедних обставин. Найбезглуздішою здавалася його червона вовняна шапочка. Мені, короткозорому, вона чомусь дуже нагадувала кардинальську. Сказати, що я мав задоволення від цієї бесіди, означало б далеко відхилитися від істини. Проте я відчував, що в мене вже досить матеріалу для оповідання, яке забезпечило б мені обіди в ресторані протягом багатьох наступних місяців.

— Іще одне. Ну, про те, чим я займаюсь. Справді, це завдає людям болю... все, як ти сказав. Дорогі для них речі. Ну, й таке інше. А може, це допомагає їм зрозуміти, що власність — не що інше, як розтакий обман? — Захопившись, він аж ляснув долонею по спинці стільця, на якому сидів.— От скажи, ти коли-небудь над цим замислювався? Здуріти можна. Оцей стілець — не мій і не твій. І не твого друга. Насправді він нічий. Я часто про це думаю. Принесу що-небудь додому. Роздивлюся. І зовсім не відчуваю, що воно моє. Воно само по собі, адже так? Не стає іншим. Просто існує.— Він відхилився назад.— А тепер скажи, що я помиляюся.

Я розумів, заперечувати цьому молодому блазневі так само безглуздо, як обговорювати метафізику Дунса Скота з оперетковим комедіантом: я перетворився б лише на об'єкт глузувань. Своїми незграбними питаннями й насмішками він пропонував мені принизливу роль блазня, проте я все більше відчував, що доведеться йому потурати.

— Я згоден з тим, що багатство розподіляється несправедливо.

— Але не згоден з тими заходами, яких вживаю я.

— Суспільство проіснувало б недовго, коли б усі поділяли ваші погляди.

Він знову засовався на стільці. Потім похитав головою, наче я, граючи в шахи, зробив невдалий хід. І раптом підвівся, поставив стілець на місце й заходився перевіряти вміст кожної шухляди в комоді. Однак його перевірка здалася мені надто побіжною. Зверху я поклав кілька монет і ключі й тепер почув, як він відклав їх набік. В кишеню не сховав нічого. Тим часом я подумки молив бога, щоб мій співбесідник не помітив, що немає гаманця. Він був у пальті, яке висіло на вішалці й ховалося за відчиненими дверима. Молодик обернувся до мене.

— Це однаково, якби завтра всі покінчили самогубством, то й проблеми перенаселення не існувало б.

— Мені не зовсім зрозуміла ваша паралель.

— Все, що ти кажеш, просто слова, старий.— Він підійшов ближче до вікна й почав роздивлятися своє зображення в маленькому дзеркалі епохи Регентства.— Якби всі зробили те, якби всі зробили се. Але ж вони так не роблять? Отож якби система була іншою, то мене не було б тут. Але ж я тут, ось. Не так?

Ніби для того щоб підкреслити факт своєї присутності, він зняв дзеркало з стіни. А я перестав грати роль Аліси в цій країні алогізмів. "Я такий, як я є". У своєму знаменитому контексті ці слова, може, й не видаються дивними, але таке твердження не годиться як основа для розумної бесіди. Молодик, здавалося, вирішив, що, відкинувши моральні приписи, примусив мене замовкнути. Підійшов до стіни, на якій висіли дві акварелі, зняв їх і почав уважно роздивлятися — точнісінько як покупець на сільському аукціоні. Врешті засунув картини під пахву.

— А в тій кімнаті є що-небудь?

Я перевів подих.

— Як на мене, то нема.

Проте молодик, прихопивши свій "товар", зник у сусідній кімнаті. Тепер він уже відкинув будь-яку обережність. Я чув, як він соває шухлядами, відчиняє шафу. Для мене становище не змінилось. Спроба збігти вниз до телефону без окулярів не мала ніяких шансів на успіх.

Мені було видно, як він вийшов із кімнати, зупинився в коридорчику й нахилився над чимось — чи то сумкою, чи саквояжем. Почулося шарудіння паперу. Нарешті молодик випростався і знову зайшов до мене в кімнату.

— Небагато,— промовив він.— Та дарма. Тепер давай гроші, та й годі. Вибачай.

— Гроші?

Він кивнув у бік комода.

— Я залишу тобі дрібні.

— Невже з вас не досить?

— Вибачай.

— У мене зовсім небагато.

— То й шкодувати ні за чим буде. Так?

Ні в голосі, ні в рухах його я не відчув ніякої погрози. Він просто стояв і дивився на мене. Однак ухилятися далі від відповіді, здавалося, не було сенсу.

— Гроші за дверима.

Він знову наставив на мене свого пальця, потім крутнувся на місці й причинив двері. За ними висів мій спортивний піджак. Хоч це й безглуздя, але я відчув збентеження. Не бажаючи турбуватися пошуками банку в Дорсеті, я ще в Лондоні розміняв чек на п'ятдесят фунтів. Ясно, що він одразу знайшов і гаманець, і гроші, відразу ж порахував. Потім, на мій подив, підійшов і кинув один папірець на ліжко.

— П'ятірка за неприємності. Згода?

Решту він засунув у задню кишеню штанів. Почав знічев'я перебирати те, що було в гаманці. Нарешті вийняв мою банківську картку, уважно подивився.

— Еге. Збігається. Отже, це все твоє отам, внизу, на столі.

— На столі?

— Ота писанина і все інше.

Перші три розділи вже були надруковані. Мабуть, він бачив і запам'ятав моє ім'я на титульній сторінці.

— Я приїхав, щоб закінчити книжку.

— Ти пишеш книжки?

— Коли мене не грабують.

Молодик далі длубався в гаманці.

— Які книжки?

Я не відповів.

— Тоді про що ота внизу?

— Про одну людину. Ви про неї однаково ніколи не чули, тож давайте вже краще закінчуйте свою огидну справу.

Він закрив гаманець і кинув його на ліжко поруч з банкнотою.

— Звідки в тебе така певність, що я нічого не знаю?

— Я не те хотів сказати.

— Такі, як ти, завжди помиляються щодо таких, як я.

Я намагався приховати наростаюче роздратування.

— Моя книжка присвячена одному давно померлому романістові. Його ім'я Пікок. Тепер його не дуже читають. Це все, що я хотів сказати.

Молодик уважно придивлявся до мене. Я порушив ще одну з нових заповідей і зрозумів, що треба поводитися обережніше.

— Гаразд. То навіщо ти про нього пишеш?

— Бо я захоплююсь його творчістю.

— Чому?

— На мій погляд, йому властиві якості, яких бракує людям нашої доби.

— А саме?

— Гуманізм. Гарні манери. Тверда віра в...— В мене вже крутилося на язиці слово "порядність",— ...здоровий глузд.

— А от мені подобається Конрад. Він серед них найкращий.

— Він багатьом подобається.

— А тобі ні?

— Він дуже хороший письменник.

— Найкращий.

— Звичайно, один з найкращих.

— Я маю одну його річ про море. Знаєш яку? — Я кивнув, як на мій погляд, досить схвально, та він, очевидно, ще не забув, як я принизив його своїм зауваженням про те, що він ніколи не чув про деяких письменників.— Я часом натрапляю на всякі книжки. Романи. Історія. Мистецтво. Беру їх додому. Читаю. Можемо побитися об заклад, що я більше знаю про антикварні речі, ніж ті, хто ними торгує. Розумієш, я буваю в музеях. Просто дивлюсь. Музей нізащо б не обчистив. По-моєму, обчистити музей — однаково, що обчистити кожного другого з тих типів, хто туди ходить.— Здавалося, він чекає на якусь відповідь. Я знову невиразно кивнув. Вислуховуючи всі ці нісенітниці, я сидів у надзвичайно напруженій позі, від якої в мене вже боліла спина. Мені не стільки дошкуляла його манера, скільки темп, якого він дотримувався: весь час andante замість prestissimo.— Музеї — це те, що треба. Ніякої приватної власності. Просто музеї. Щоб кожен міг зайти.

— Як у Росії?

— Точно.

Люди, причетні до літератури, завжди були чутливі до всього ексцентричного. Навряд чи можна назвати симпатичною людину, яка щойно позбавила вас сорока п'яти фунтів, хоч вони для вас далеко не зайві. Однак я трохи вмію пародіювати мовну манеру і розповідати історії, що на цьому немилосердному хисті й побудовані, тож, попри мій страх і обурення, я вже смакував деякі розумові й мовні вихиляси мого мучителя. Я тонко посміхнувся.

— А вам відомо, як вони розправляються із злодіями?

— Ет, старий, там я цього не робив би. А все дуже просто. Для цього ж ненависть потрібна. Так? А в нас в що ненавидіти. І шукати не треба. Ну, вони там де в чому перегнули. Але ж вони принаймні щось роблять. Такі, як я, терпіти не можуть у своїй країні ось чого: тут ніхто нічого не робить. Знаєш, хто в нас не лінується щось робити? Розтакі торі. Ото зухи. Такі хлопці, як я, просто щенята поруч з ними.

— Мої друзі, яким належить цей котедж, не торі. Навіть дуже далекі від них. Так само, як і я, між іншим.

— Велике діло.

Він кинув це незлобиво.

— І навряд чи ми підходящий об'єкт для удару в ім'я того діла, за яке ви боретесь.

— Е, ти, може, хочеш, щоб я почував себе винним, чи що?

— Ні, лише трохи натякнути на те, що життя — складне.

Молодик зміряв мене довгим допитливим поглядом, і я подумав, що зараз він виверне на мене ще одну порцію псевдо-маркузеанських — якщо це не тавтологія — тривіальностей. Однак він раптом відігнув краєчок жовтої рукавички й глянув на годинник.

— Шкода. Приємно було поговорити. Так. Ну, ось що, мені ще їхати, їхати й їхати. То я зроблю собі кави. Гаразд? А ти — ти вставай, не поспішаючи, одягайся. А потім чапай униз.

Мої приспані жахи відразу прокинулись.

— Навіщо одягатися?

— Я ж маю тебе зв'язати, старий. А нащо ж тобі голому мерзнути, га?

Я кивнув.

— От і молодець.— Він рушив до дверей, потім обернувся.— То вам, пане, теж кави?

— Ні, дякую.

— Може, чаю, га? Бо мені однаково, що пити.

Я заперечливо хитнув головою, і він почав спускатися вниз. У всьому моєму тілі розлилася кволість; потрясіння виявилося сильнішим, ніж я гадав. До того ж уже збагнув, що досі пережив не найгіршу частину пригоди. Далі доведеться помучитися не одну годину зв'язаному, і я не уявляв собі, хто й коли мене розв'яже. Не бажаючи порушувати заведений порядок, я не повідомив пошту про тимчасову зміну адреси,

отже, на листоношу сподівання марні. По молоко, як пояснила Джейн, я мав ходити на ферму. Таким чином, навряд чи хтось загляне сюди найближчим часом.

Я встав з ліжка й почав одягатися, водночас підсумовуючи свої враження від новоявленого Рефлза. Те, що йому так подобалося слухати самого себе, дозволяло мені зробити певні висновки щодо його минулого. Я майже не сумнівався, що, незалежно від того, де він народився, його нинішнім середовищем був Лондон — у всякому разі, якесь велике місто. Регіонального акценту я в нього практично не помітив. Отже, він не з самих пролетарських низів, як можна було б судити з його неоковирних виразів. І все-таки мені здавалося, що цей молодик скоріше піднявся з низів, ніж опустився. Він явно намагався створити враження про свою неабияку освіченість. Можна було б припустити, що мій гість закінчив школу і навіть провчився з рік у якомусь другорядному університеті. Я встиг помітити у цьому парубійкові деякі захисні реакції, породжені почуттям розчарування, що їх мені вже доводилося спостерігати раніше у дітей своїх друзів.

Молодший син власників цього котеджу останнім часом теж став виявляти грубість і зарозумілість і тим самим надзвичайно засмутив своїх батьків, хоч вони, як і годиться жителям Хемпстеда, більш ніж терпимо ставилися до виявів молодіжного бунтарства. Їхній синок залишив університет, бо прийшов до висновку про "непотрібність" юриспруденції. Батько його — адвокат, отже, син з подвійним задоволенням відмовився від свого майбутнього фаху й оголосив, що віднині займеться композицією в жанрі народної музики. Сподіваний швидкий успіх не приходив, і через кілька місяців терпіння хлопця вичерпалося (принаймні так я зрозумів із розповіді його батьків). Він полишив своє покликання, коли можна так висловитись, і став членом маоїстської комуни, якою керувала дівчина, що втекла від свого батечка-мільйонера, в Південному Кенсінгтоні. Я розповідаю про його кар'єру дещо легковажним тоном, проте Моріс і Джейн справді страждали від того, що їхній син так занапастив свої молоді роки, і обом було не до сміху. Вони розповіли мені про той вечір, коли хлопець

залишив Кембріджський університет і розкритикував їхній спосіб життя і все, що було з ним пов'язане. Те, що батьки завжди боролися за якесь розумне й добре діло, починаючи від ядерного роззброєння й кінчаючи збереженням платанів на Фітцджон-авеню, раптом виявилося гідним осуду. Головний же їхній злочин (як сказала Джейн) полягав у тому, що вони досі жили в будинку, який придбали в 1946 році за кілька тисяч, коли одружилися, і який тепер коштував шістдесят, а то й більше. Тепер, мовляв, немає сатирика, що не висміював би таких, як вони, а їхнє приватне життя з усіма його втіхами не в'яжеться з тією боротьбою за права знедолених, яку вони ведуть на людях. Може, й справді не слід юристові, що користується успіхом, надто захоплюватися театральними прем'єрами, хоч він і консультує безплатно різні групи громадських діячів. Може, й не слід членові місцевої лейбористської ради (а Джейн там уже багато років) з таким задоволенням готувати обіди, гідні Елізабет Девід[77]. Але в очах Річарда найстрашніший їхній злочин у тому, що вони вважають таке врівноважене життя розумним і пристойним, а не облудним і святенницьким.

Я співчував Морісові, коли він обурювався, звинувачуючи сина в егоїзмі й безвідповідальності, проте вважав, що Джейн точніше визначила діагноз. Вона доводила, і, я гадаю, слушно, що, хоча бажання épater la familie[78] і зіграло свою роль, але справжня хвороба, яка завела його й таких, як він, на похилу стежку,— це крайній ідеалізм. Річард просто п'янів (можливо, не без допомоги маріхуани), уявляючи свої успіхи на мистецькій ниві чи на благородному революційному шляху, і тому будь-яка перспектива нормального життя безнадійно відштовхувала його. Джейн досить влучно сказала, що її син хоче здобувати щодня по Евересту; а якщо справа вимагала двох днів, він одразу втрачав до неї інтерес.

Мій же молодий бунтівник дещо успішніше розв'язував свої труднощі (або, якщо користуватися його перекрученою логікою, переконливіше), ніж молодий Річард з його червоним цитатником. Принаймні він сам, хоч і на свій лад, утримував себе. Суб-субмарксизм був тут, звісно, жартом,

просто надуманим виправданням, і перший це довів би сам старий добродій Маркс.

Нічого й казати, що таку широку паралель з Річардом я провів лише тепер. Однак подумав про нього, коли одягався, і не встиг подумати, як зробив одне припущення. Я ще й раніше дивувався, звідки мій злодій знає про існування садиби Холлі-Котедж. Що більше я розмірковував, то неімовірнішим мені здавалося, що в таке місце може вдарити грім серед ясного неба. Отже, мій гість, очевидно, знав, що власники будинку живуть у Лондоні. Міг дізнатися про це на фермі або в місцевій пивниці. Проте молодик, на мій погляд, був надто хитрий, щоб ризикувати більше, ніж необхідно. Хіба не міг він почути про Моріса, Джейн та їхній котедж із перших уст — тобто від домашнього бунтівника? Правда, я ніколи не помічав у Річарді ницості чи злобливості і ніколи не подумав би, що він може навмисне підмовити когось "обчистити" його батьків, хай би що він там наговорив їм зопалу. Але Річард міг прохопитися десь у компанії своїх однодумців, разом з якими збирався змінити світ... А в мене було вже доволі доказів того, що мій молодий жартівник уявляв себе політичним філософом з такими самими поглядами. Він сам сказав, що його чекав довга дорога. Можливо, в Лондон. Таке припущення приголомшило мене, проте воно було досить правдоподібне.

Я намагався пригадати, чи не сказав він ще чого, що могло б підтвердити мою думку, коли почув знизу його голос:

— Старий, я на тебе чекаю.

Довелося спускатися вниз. Я робив відчайдушні зусилля, аби придумати якесь невинне питання і з'ясувати правильність свого здогаду, проте нічого путнього не спадало на думку. Та навіть якби я мав рацію, молодик, мабуть, зрозумів, яка небезпека йому загрожує, щойно я сказав про свою дружбу з Річардовими батьками.

Мій гість сидів за міцно збитим старим фермерським столом посеред їдальні. Вікна були закриті шторами. В руці він тримав чашку з кавою, яку підніс догори, вітаючи мою появу. Крізь прочинені двері було видно, що в кухні теж світиться.

— Кави таки не хочеш?

— Ні.

— Може, ковточок бренді? Там у шафці є.

Від його зухвалої турботливості в мене знову аж дух перехопило.

— Ні, дякую.— Я окинув поглядом кімнату. На стінах бракувало двох чи трьох картин, та й у шафці, біля якої я зупинився, було, мабуть, менше порцеляни, ніж тоді, коли я востаннє її бачив.

— Тоді краще проходь туди.— Він кивнув у бік кухні, але я не відразу зрозумів, про що йдеться.— Природні потреби й таке інше.

Туалет і ванна були прибудовані до задньої стіни будинку.

— Ви ще довго...

— Вранці кого-небудь чекаєш?

— Нікого.

— Добре.

Він пройшов у куток, взяв телефонний довідник, погортав його.

— Телефон твій не працює, між іншим. Вибачай.— Молодик ще погортав довідник, потім вирвав якийсь аркуш.— Що ти на це скажеш? Я подзвоню констеблю десь о десятій. Якщо прокинусь, звісно.— І відразу ж докинув: — Я пожартував, старий. Заспокойся. Подзвоню.— Помовчавши, додав: — Ну, ти йдеш чи ні?

Я вийшов у кухню і — побачив двері, що виходили в сад. На місці гладенького скла чорніла діра з гострими зубцями. В цю хвилину я прокляв хазяйку, яка замість того, щоб подбати про надійність, подбала про те, щоб їй було зручніше милуватися природою. Мій гість став у дверях позаду і нагадав про себе:

— Не замкнись там випадково. Будь ласка.

Я зайшов до туалету й причинив за собою двері. Мій погляд одразу впав на засув. Вузеньке віконце виходило в садок. Може, я й проліз би в те віконце, та поки відчинив би його, молодик почув би. До того ж сад оточував густий живопліт і, щоб добратися до єдиного виходу напроти фасаду, довелося б ще й обійти будинок.

Повернувшись до їдальні, я побачив, що молодик поставив перед каміном віндзорське крісло, яке відразу ж запропонував мені. Я все стояв біля дверей, намагаючись уникнути останньої принизливої процедури.

— Я готовий дати слово честі. Я не підніматиму тривоги, і дам вам досить часу для того, щоб... утекти, чи що.

— Вибачай,— Він ще раз показав на крісло й підвів руку, в якій тримав щось кругле. Згадавши, що я однаково нічого не побачу, пояснив: — Липка стрічка. Це не боляче.

Я стояв, внутрішньо наїжений, все ще опираючись остаточному приниженню. Він підійшов до мене. В огидному обличчі, що

розпливалося під нейлоновою маскою, було щось безсоромне. Я відступив назад. Але він не чіпав мене. Я швидко пройшов повз нього й сів у крісло.

— Молодець. А тепер, будь ласка, лапки на підлокітнички.— Молодик уже тримав напоготові дві смужки кольорового паперу — мабуть, вирвав сторінку з якогось журналу.— Спершу цим обмотаємо, так? За волосся не смикатиме, коли зніматимуть.

Я стежив, як він обгортає папером мою ліву руку. Потім став міцно прив'язувати її стрічкою до підлокітника. Мої руки мимоволі почали тремтіти. Тепер я міг краще розглянути його обличчя, навіть — чи, може, то здалося? — вуса крізь нейлон.

— Я хотів би про щось запитати.

— Запитуй.

— Чому ви обрали саме цей будинок?

— Що, в книжці хочеш описати? — І, не чекаючи відповіді, додав: — Ну, то знай. Штори. Їхній колір. Це раз.

— Як це розуміти?

— А так: я за милю нюхом чую, куди люди приїздять на відпочинок у вихідні. Штори з класної тканини. На підвіконні — гасова лампа: двадцять фунтів. Та й хіба мало ще всякого? Ну, як? Не тісно?

Як на мене, було навіть надто тісно, проте я заперечливо хитнув головою.

— А чому саме в цих краях?

Він узявся за другу руку.

— Можна будь-де. Скрізь в бовдури, що залишають будинки без нагляду.

— Ви з Лондона?

— А де це?

Було цілком очевидно, що мені не вдасться витягти з нього нічого суттєвого. Однак за його жартівливістю відчувалося ледь помітне збентеження. Я ще більше впевнився в цьому, коли він поспіхом змінив тему, перейшовши зі свого життя на моє.

— Книжок, либонь, багато понаписував, га?

— З десяток буде.

— А часу багато займає?

— Залежить від книжки.

— А та, що тепер пишеш?

— Кілька років пішло на дослідження. Це займає більше часу, ніж саме написання.

Кілька хвилин він мовчав, прив'язуючи другу руку. Потім нахилився. Я відчув, як він підсовує мою ліву ногу до ніжки крісла. І знову обмотування липкою стрічкою.

— Я теж хотів би писати книжки. А може, ще й писатиму.— Тоді запитав: — А скільки слів треба на одну книжку?

— Щонайменше шістдесят тисяч.

— Багато.

— На мій погляд, вам їх не бракує.

Молодик глипнув на мене.

— Тільки не тих, до яких ти звик. Так?

— Не стану заперечувати.

— Отож-то. А я...

Він замовк, заглибившись у роботу. Звідкись взялися ножиці. Молодик обрізав стрічку й заходився обмотувати мою праву ногу.

— Я розписав би, як воно б насправді. Не тільки це. Все. Цілу картину.

— Чому ж не спробуєте?

— Жартуєш.

— Анітрохи. Злочинність — захоплююча тема.

— Атож. Красно дякую. А тоді сиди й чекай, коли постукають у двері.

— Можна змінити справжні обставини.

— Тоді це вже не буде так, як воно є. Хіба ні?

— А ви гадаєте, що Конрад...

— То його ім'я таки Конрад, так?

Клацнули ножиці: отже, ноги мої надійно прив'язано. Молодик сіпнув за одну, потім за другу ногу,— перевірив, чи не ослабла стрічка.

— Так чи інакше, кілька років. Так, кажеш? Це дуже довго.

Він випростався й критично оглянув свою роботу. У мене було неприємне відчуття, що тепер я перетворився на посилку. Залишалося тільки як слід упакувати. Проте я відучував і полегшення: ніякого насильства більше не буде.

— Годиться,— промовив молодик і вийшов у кухню. За мить знову з'явився, тримаючи в руках мотузку для білизни та кухонний ніж. Стоячи переді мною, натягнув мотузку раз чи два на довжину руки й заходився відрізати те, що відміряв.

— А може, ти? Напишеш про мене? Як ти на це дивишся?

— Навряд чи зможу я писати про те, чого навіть не розумію.

Різким порухом він нарешті перерізав мотузку, обійшов мене і зупинився за спиною.

— Що ж тобі незрозуміло?

— Як той, хто зовсім не схожий на дурня, може отак поводитись.

Молодик просмикнув мотузку через планки крісла, перекинув її через моє плече і далі навскоси протягнув під рукою.

— Сядь рівно, будь ласка.— Мотузка стиснула мені груди. Він обмотав мене ще раз і додав: — По-моєму, я все пояснив.

— Я ще можу зрозуміти молодих людей, які дотримуються лівих поглядів і вдаються до насильства — навіть якщо вони порушують громадський порядок. У них принаймні є якісь ідеї. Ви ж, як мені здається, дієте лише заради власного зиску.

Говорячи це, я, звичайно, сподівався одержати якісь вагоміші докази на підтвердження своєї гіпотези щодо Річарда. Проте молодик на цю наживку не клюнув. Я відчув, як він зав'язує мотузку вузлом. Тоді обійшов збоку і зупинився переді мною.

— Ну, як?

— Страшенно незручно.

Якийсь час він мовчки дивився на мене. Потім перед моїм обличчям знову з'явився його націлений палець.

— Старий, твоя біда в тому, що ти неуважно слухаєш.

Я нічого не відповів. Він ще трохи затримав на мені свій задумливий погляд.

— Пора вантажитися. Я ще зайду попрощатись.

Молодик узяв чималенький саквояж, що стояв під вікном, і рушив до вхідних дверей, які мені було видно крізь прочинені двері їдальні. Молодик відчинив двері, підпер їх саквояжем і на хвилину зник у вітальні. Вийшов звідти, тримаючи в руках щось світле й квадратне; мабуть, картонну коробку. Підхопив саквояж і пірнув у темряву. Вхідні двері легенько зачинилися. З хвилину було тихо. Потім клацнули дверцята машини, рипнула хвіртка, проте молодик не з'являвся. А коли увійшов, я зрозумів, чому він забарився: в руках він тримав мої окуляри. Показав мені, поклав на стіл.

— Ось твої лінзи. Наче й не падали. Від бренді таки відмовляєшся?

— Так. Дякую.

— Електрокамін?

— Мені не холодно.

— Гаразд. Тоді залишилось змайструвати кляп.

Він узяв липку стрічку й ножиці.

— Тут же ніхто не почує. Хоч цілу ніч кричи.

Здавалося, він на мить завагався, тоді похитав головою.

— Вибачай, старий. Інакше не можу.

Молодик нарізав чотири чи п'ять смужок, розклав їх рядочком на столі. Коли узяв одну й наблизився до мене, я мимоволі сіпнувся вбік.

— В цьому немає ніякої необхідності!

Він зупинився.

— Не вередуй. Гарно почали, гарно й закінчімо.

Я певен, що чинив би опір, якби він вдався до сили. Але він поводився зі мною наче терпляча нянька з неслухняним хворим. Врешті-решт я зажмурився й повернув до нього обличчя. Перша смужка липкої стрічки пролягла навскіс через мої обурено стиснуті губи. Молодик розгладив її на щоках і заходився наліплювати решту. Я знову відчув панічний страх: мені здавалося, що я не зможу дихати одним лише

носом. Мабуть, у нього з'явилися такі самі побоювання, бо протягом кількох хвилин він мовчки спостерігав за мною. Потім забрав ножа й ножиці і подався у кухню. Я чув, як він клав їх у шухляду. Тоді вимкнув світло в кухні.

Далі розповідатиму так погано, що гірше не буває. Та й де взяти слова, щоб описати свої страждання?

Я мав усі підстави припускати, що в такому жалюгідному стані проведу решту ночі сам. Він піде собі, й більше я його вже не побачу. Однак, повернувшись із кухні, молодик підійшов до шафки, нахилився й витягнув звідти оберемок старих газет, якими Джейн розпалювала камін. Я дивився й ніяк не міг второпати, що він збирається робити — адже я сказав, що мені не холодно. Тим часом молодик став навколішки перед старомодним каміном, комин якого займав півстіни поруч мене. Тоді почав м'яти газети й скручувати їх у кульки. Ні тепер, ні потім він ні разу не оглянувся і взагалі поводився так, ніби мене не було в кімнаті.

Коли мій мучитель підвівся й зник у вітальні, я зрозумів... ні, не зрозумів, а може, не зміг повірити. Та коли він повернувся, довелося повірити. Я одразу впізнав червону обкладинку товстого зошита з детальним планом моєї праці та з чорновими записами найважливіших думок. Упізнав і коричневу коробку, в якій тримав свою неоціненну картотеку. Я весь напружився, намагаючись закричати крізь заліплені губи. Мабуть, я таки видобув із себе якийсь звук, але молодик не звернув на це уваги.

Я був змушений сидіти й дивитися, як цей жорстокий виродок присів навпочіпки, розклав перед каміном усе те, над чим я працював з деякими перервами чотири роки і що вже не зможу поновити, нахилився і спокійно в кількох місцях підпалив запальничкою газету. Коли вона добре розгорілася, він розмірено, пачку за пачкою, почав кидати у вогонь рукопис. Потім настала черга фотокопій — рукописних листів, старанно підібраних сучасних рецензій на романи Пікока... Я вже не робив ніяких спроб кричати — та й чи варто було? Тепер ніщо не

утримає його від цього жорстокого й безпричинного акту вандалізму. Безглуздо говорити про гідність, коли ти прив'язаний за руки й за ноги, і я відчув, що очі мої ось-ось наповняться сльозами безсилої люті. На кілька хвилин я стулив повіки, потім знову розкрив, почувши, як він вириває із зошита аркуші. Так само розмірено молодик покидав їх у смертоносний вогненний вир, гарячий подих якого я вже відчував крізь одяг і на обличчі — точніше, на тій його частині, що залишалася незаклеєною. Він одсунувся трохи і став жбурляти своє паливо в камін, замість того щоб просто класти аркуші в це поховальне вогнище. Картотеку всю одразу витрусив у вогонь. Згодом узяв кочергу, що лежала поруч, і поворушив кілька тліючих аркушів і карток, щоб вони зайнялись. Якби мені ту кочергу та у вільну руку! Я б із задоволенням розкраяв йому череп.

Не звертаючи на мене жодної уваги, він знову подався до вітальні. Цього разу повернувся з десятьма томами, серед яких були мої "Вибрані твори" з численними нотатками та видані раніше біографічні й критичні твори про Пікока, що я їх привіз і виклав на столі. В книжках було безліч закладок, а написи на них свідчили, що вони для мене справді важливі. Всі книжки теж одна за одною пішли у вогонь. Він терпляче штурхав їх кочергою, коли вони погано розкривалися й не займалися відразу. Навіть помітив, що мій примірник "Життя" Ван Дорена має надламаний корінець, і акуратно відірвав його. Я вже думав, що мій мучитель чекатиме, поки кожна сторінка, кожний рядок згорять дотла. Однак, кинувши у вогонь останній том поверх інших, він випростався. Мабуть, знав, що книжки горять набагато повільніше, ніж окремі аркуші. Або покладався на те, що вони й так зітліють до ранку. Або йому було просто байдуже, бо найбільшу шкоду він мені вже заподіяв. Молодик довго стояв, втупившись у вогонь. Потім раптом обернувся до мене. Зробив порух рукою, і я подумав, що він хоче мене вдарити. Натомість я побачив перед собою стиснутий кулак — близько, за якихось півметра від моїх очей, щоб міг побачити навіть такий сліпак, як я. Одне було незрозуміло: над кулаком стирчав піднятий вгору жовтий палець — знак милосердя, який мені показали після того, як вчинили ладі мною жорстокість.

Він протримав руку в такому незрозумілому для мене положенні принаймні п'ять секунд. Потім обернувся і попростував до дверей. Дійшовши до них, востаннє обвів поглядом кімнату. Без видимої злості, як сумлінна людина, що, виконавши роботу, перевіряє, чи все вона залишає в порядку. Гадаю, мене цей погляд уже не стосувався.

Світло погасло. Я почув, як вхідні двері спочатку відчинилися, потім зачинилися. Двічі скрипнула хвіртка. Я сидів, наче божевільний, від цієї зловісної гри полум'я і тіней, від цього їдючого диму — найстрашнішого після того, який піднімається над спаленою людською плоттю — диму від спалених людських знань. Клацнули дверцята машини, запрацював мотор. Розворот, переключення швидкості після виїзду на дорогу, миттєвий відблиск світла на спущених шторах. Далі я почув, як машина виїжджає на пагорб, віддаляючись у протилежний від села бік. Ця дорога (я проїхав нею на таксі минулого вечора) з'єднувалась потім з іншою, яка вела до Шерборна, обминаючи населені пункти.

Я залишився наодинці з тишею, своїм горем і догоряючим багаттям.

Не описуватиму страждання, що випали мені протягом подальших дев'яти чи десяти годин, не розповідатиму, як сидів і дивився на згасаючий вогонь, яких мук завдавало мені незручне положення мого тіла, який гнів клекотів у грудях від того, що зі мною повелися так жорстоко. Не хотілося навіть думати про майбутню спробу щось будувати на цьому в буквальному розумінні попелищі. Весь світ здавався мені божевільним, і я не хотів мати з ним нічого спільного. Я присвячу решту свого життя помсті, я знайду цього молодого диявола, цього садиста. Я загляну в кожну підозрілу кав'ярню в Лондоні, попрошу Моріса і Джейн якнайдокладніше описати кожну вкрадену річ. Відкину всякі церемонії і перевірю всі свої підозри щодо Річарда. Раз чи два я впадав у забуття, через кілька хвилин прокидався, мов після кошмарного сну, лише для того, щоб упевнитися, що це не сон, а дійсність. Я намагався, як міг, рухати руками й ногами, щоб вони не затерпали. Всі мої спроби звільнитися від липких стрічок закінчилися невдачею. Так само, як і намагання зрушити з місця крісло. Знову я

проклинав Джейн, точніше, рогожу, якою вона застелила кам'яну підлогу. Ніжки крісла нізащо не хотіли сунутися по такій поверхні, а точки опори в мене ніякої не було. Спочатку моє тіло почало терпнути, потім я змерз. Я сам відмовився від каміна, і це ще більше посилювало мої страждання.

Світанок пробивався крізь штори з нестерпною повільністю. Незабаром у напрямку села проїхала якась машина. Я зробив ще одну марну спробу закричати з заклеєним ротом. Машина промчала мимо, і шум її мотора завмер вдалині. Я знову спробував підсунутись ближче до вікна, але за чверть години подолав не більше метра. Після останнього відчайдушного зусилля мало не перекинувся і вирішив, що з мене досить. Згодом я почув шум трактора, і знову намагався покликати на допомогу. Але трактор повільно прочахкотів мимо і далі на гору. Мене охопив неабиякий переляк. За ці кілька хвилин я остаточно втратив довіру до молодика. Якщо він міг зробити те, що зробив, то він здатний на все. Зламати обіцянку й не повідомити поліцію — для нього як раз плюнути.

Поступово я збагнув, що робив помилку, намагаючись просунутись уперед, до вхідних дверей. Позаду, в кухні, були ножі. Крім того, назад мені було зручніше рухатись, бо я міг хоч якось відштовхуватися підошвами від підлоги. Сантиметр за сантиметром я знову почав посуватися — до кухні. Найважчим для подолання виявився край рогожі. Так чи інак, близько одинадцятої я добрався до кухні, але в такому стані, що мало не плакав. Піді мною було вже мокро, дотягтися пальцями до шухляди, де лежали ножі, мені теж ніяк не вдавалося. Залишалося у відчаї сидіти й чекати.

Нарешті після полудня знадвору знову долинуло вуркотання мотора. Це вже була сьома чи восьма машина від ранку, і вона зупинилася перед котеджем. У мене тьохнуло серце. Через кілька хвилин хтось постукав у вхідні двері. Я лайнув себе за те, що відмовився від першого наміру сунутися разом з кріслом у тому напрямку. Знову почувся стукіт, потім усе стихло. Я кляв тупість сільської поліції. Однак гнів мій виявився

несправедливим. Незабаром крізь діру в кухонних дверях заглянула стурбована фізіономія охоронця закону.

Ну, от і все.

Майже рік минув з часу мого врятування, і я лише коротко розповім про те, що було потім.

Констебль, який звільнив мене, виявився добрим і діловим. Взагалі того дня я весь час перебував в атмосфері доброти й діловитості. Розрізавши мої пута, він запропонував мені одвічні ліки, що їх кожен англієць вживає у скрутну хвилину. Лише впевнившись, що я вихилив дві чашки міцного чаю (його він привіз із собою), констебль повернувся до машини — скласти рапорт начальству. Не встиг я перевдягнутися в чисте, як прибув лікар, а за ним і два добродії у цивільному. Лікар оголосив стан мого здоров'я цілком задовільним, а сержант-детектив довго розпитував про все, що сталося. Тим часом констебль поїхав на ферму, щоб подзвонити Джейн і Морісові.

Принаймні я впевнився, що таки справді міг би якийсь час обідати на гроші, зароблені на цій історії. "От нахаба!" та інші подібні коментарі чулися впродовж усієї моєї розповіді. Факт знищення рукопису неабияк збентежив сержанта. Чи не маю я часом ворогів? Довелося розчарувати його, запевнивши, що літературні мафіозі на таке брудне діло не підуть. А от те, що злодій обрав саме цей котедж, сержанта мало здивувало. Такого роду злочинність, виявляється, зростає. Я навіть відчув в його голосі мимовільне захоплення. Ці "одинаки-урвителі" — досить спритна публіка. Ніколи не чистять там, де живуть, а, засівши по великих містах, грають на нинішній моді тримати котеджі на вихідні. Хто зна, де його зараз шукати — в Лондоні, Брістолі чи в Бірмінгемі. Сержант у всьому звинувачував нові автостради, що дають можливість цій "погані" швидко пересуватися з місця на місце.

Про Річарда після деяких роздумів я вирішив нічого не казати. Спершу слід поділитися своїми думками з Морісом і Джейн. Констебль уже розмовляв з нею в Хемпстеді. Вона переказала свої співчуття й запевнила, що негайно приїде. Потім з'явився фермер з дружиною, він без кінця вибачався за те, що нічого не почув. За ним прийшов телефонний майстер... Я був вдячний за всі ці відвідини. Принаймні вони відволікали мене від гірких спогадів.

Невдовзі після сьомої приїхали машиною Моріс і Джейн, і мені довелося повторити всю історію від самого початку. Вони лише тепер дізналися про мою особисту втрату й перейнялися нею набагато більше, ніж своєю власною. Підозри щодо Річарда я виклав з усією тактовністю, на яку тільки був здатний, зате детально розписав політичне філософування непроханого гостя. Врешті-решт Джейн кинула на Моріса значущий погляд, і я зрозумів, що мої натяки не пішли на марне. Через кілька хвилин Моріс взяв бика за роги — зателефонував у Лондон і переговорив із сином. Розмова була дипломатичною — ніяких звинувачень у свідомій співучасті,— але твердою і давала відповіді на необхідні питання. Недаремно ж Моріс був добрим юристом. Поклавши трубку, він повідомив: Річард клянеться, що ніколи не згадував про котедж, а він, Моріс, йому вірить. Але обличчя в нього було стурбоване. Коли сержант повернувся, щоб скласти повний список украденого, Моріс виклав йому свої міркування. Наскільки я зрозумів, поліція вчинила обшук маоїстської "комуни", але нічого, крім, звичайно, гашишу, не знайшла. Кожен з тих молодих людей, що відповідали моєму описові, мав тверде алібі. Отже, і в цьому напрямку слідство ні до чого не привело.

Наступні тижні й місяці теж не дали бажаних результатів. Випадок лишився, кажучи офіційною мовою, дрібним нерозкритим злочином. Не можу навіть поскаржитися на те, що робота моя постраждала непоправно. Місяць я перебував у глибокій депресії і уникав виявів співчуття навіть тих, хто знав, що для мене означає ця книжка. Однак у Дорсет я привіз тоді не все. В Лондоні залишився ще один примірник рукопису перших трьох розділів, та й пам'ять моя виявилася набагато

кращою, ніж я гадав. Мені було кинуто своєрідний виклик, і я вирішив, що друзі мають рацію і Пікока можна поновити. Цю роботу я вже наполовину закінчив.

Кінець, як на таку пригоду, може видатися нудним. Але я ще не все сказав. У певному розумінні, написане досі — лише своєрідна преамбула.

Як відновлений рукопис не може точно повторювати той, що його було знищено, так би мовити, в зародку, так само і я не певен, що з повного точністю відтворив події тієї ночі. Я намагався, як міг, проте, можливо, дещо й перебільшив, особливо у відображенні мовних особливостей мого співбесідника. Може, він і не зловживав так часто тим ідіотським жаргоном невідомого походження. Та й деякі з його почуттів, на перший погляд очевидних, я міг не так зрозуміти.

Але більше за всі відхилення й неточності мене хвилює, що я не розумію того, що сталося. Я й записав цю історію саме з метою прийти до якогось певного висновку. Найбільше мене мучать два питання: чому це сталося? Чому це сталося саме зі мною? Або ще точніше: чим я спровокував молодого негідника на такий вчинок?

Я не схильний вважати цю пригоду просто інцидентом у війні двох поколінь. Я не вважаю себе типовим представником свого покоління (хай би що я кричав зопалу, поки не охолонув). І навіть його не можу назвати типовим представником свого покоління — надто коли говорити про той останній непростимий вчинок. Припускаю, що молодь зневажає нас. Проте загалом, на мій погляд, ненависть викликає в неї більшу відразу, ніж викликала в нас у такому ж віці. Всім відомо, як сучасна молодь ставиться до любові — ці жахи суспільства вседозволеності та інше. Але мало хто помічав, що, знецінюючи любов, вони, проте, досить розумно знецінюють і ненависть. А спалення моєї книжки — це вже потреба (очевидно, з обох сторін) в анафемі. Навряд чи вона характерна для нового покоління.

І ось загадка перша: чому непростимо жорстокому його вчинкові передувало навдивовижу лагідне, майже доброзичливе поводження зі мною? Коли він сказав, що не хоче завдавати мені фізичного болю, я повірив. Бо не відчув ні двозначності, ні прихованої погрози. Я певен, він мав на увазі саме те, що сказав. Однак все це аж ніяк не в'яжеться з навмисною жорстокістю (по відношенню до кволої старої людини), якою все скінчилося. Спочатку я був схильний вважати, що поведінка молодика пояснювалася холодним розрахунком і його доброта лише приховувала справжні наміри, якщо не з першої хвилини нашої зустрічі, то принаймні з тієї миті, коли він пов'язав мою особу з рукописом. Але зараз я просто не певен цього. Я дав би багато (можливо, навіть пожертвував би відпущенням гріхів, якби мені поставили таку умову), аби дізнатися, коли він вирішив зробити те, що зробив. Зверхність, яку я виявив під час розмови у спальні, дратувала його. А мої спроби докопатися до мотивів його поведінки, порівняння з мотивами інших молодих людей, справжніх революціонерів, уразили його ще більше. Але навіть тепер мені здається, що я не заслуговував на таку жорстоку відплату.

Є й ще одна загадка. З самого початку мій гість ясно показав, що не схвалює моєї поведінки. Тут я відчуваю деяку вину, бо лише тепер кажу правду. І поліції, і Морісу, і Джейн я розповів, що він застав мене, коли я спав. Ніхто не дорікав мені за те, що я не чинив опору — крім злодія і мене самого. Та відчуття вини й досі не полишає мене — і найбільше через його слова: що він утік би, варто було мені хоч трохи пошуміти. Так чи інак, припущення, що він спалив рукопис, бо я не захищався, не має сенсу. Навіщо було карати мене за те, що я полегшив йому справу? До того ж його видима вразливість аж ніяк не гарантувала іншого перебігу подій, якби я спробував захищатися. Припустимо, що я б глузував з нього, ображав і таке інше... Хіба це допомогло б мені?

Я спробував уявити, що могло викликати в ньому ненависть, обгрунтовану чи необгрунтовану: мій вік, хирлявість, короткозорість, мова, освіта, полохливість і ще багато дечого. Очевидно, я видавався йому манірним, старомодним, консервативним і ще яким завгодно. Але в

його очах все це могло створити хіба що образ людини похилого віку, яку зневажаєш взагалі, а не за щось конкретне. Навряд чи він ототожнював мене з "ними" — з системою, з капіталізмом. Він начебто поважав мій фах: йому подобалися книжки, подобався Конрад. То чому ж я не сподобався... точніше, чому він зненавидів мене? Якби молодик оцінив мою книжку про Пікока з пуританських позицій нових лівих і їхнього журналу — як паразитування на віджилих формах буржуазного мистецтва,— він, напевне, так би й сказав. А він зовсім не здавався мені мислячим марксистом.

Морісові та Джейн таке псевдополітичне пояснення видавалося найпереконливішим. Та я гадаю, що вони просто не отямилися від травми, завданої поведінкою їхнього сина. Аналогії з діями мого "філософа" я тут не знаходжу. Він ні разу не пов'язав моєї особи з "ними". Його не цікавили мої політичні погляди. Об'єктом розправи була річ далека від політики — моя книжка.

Мене весь час не покидає відчуття, що розуму в молодика було більше, ніж про це свідчили його слова. Він паче знав, що каже нісенітниці й почасти робив це для того, щоб випробувати мене: коли я дозволяв йому грати роль блазня, то й сам заслуговував на те, щоб з мене робили дурня. Однак я, мабуть, дещо ускладнюю речі. Його слова та вчинки були не такі вже й значущі. Оглядаючись назад, я по-різному уявляю собі нашу розмову, але кожного разу вона має такий самий жахливий кінець.

Тут слід згадати, що Моріс зробив іще одне припущення. Воно зводилося до того, що цей молодик — шизофренік. Він, мовляв, стримувався, скільки міг, але не витримав внутрішнього напруження і схильність до насильства взяла в ньому гору. Та річ у тім, що вже після цього внутрішнього вибуху він пропонував мені бренді й хотів розпалити камін, щоб я не змерз. Для шизофреніка це надто тонко. Крім того, він ні разу не вдався до фізичного насильства, нічим не виказав, що метою його вчинку було завдати мені якихось страждань. Я був зв'язаний і не міг говорити. Він міг би дати мені стусана, вдарити в обличчя — зробити

що завгодно. Та я певен — мені ні на хвилину не загрожувала фізична розправа. Мета була зовсім іншою.

Я гадаю, що для розгадки його вчинку дуже важливий отой незрозумілий жест — агресивно піднятий великий палець, якого він тицьнув мені перед очі. Цілком очевидно, що класичне тлумачення цього знаку — милосердя — виключалося. Так само очевидно, що він не був вжитий і в широко розповсюдженому сучасному значенні — "все гаразд". Повернувшись в Лондон, я звернув увагу на те, що цим знаком часто користувалися робітники, які зносили будинки напроти вікон моєї квартири. Я не міг відірватися від цього видовища, бо останнім часом забагато думав про смерть і руйнування. Мене вразила безліч значень, що їх робітники вкладали в цей жест: він означав звичайне "так", коли важко перекричати гуркіт; "розумію" чи "зроблю, як ти хочеш"; міг, як не дивно, означати і наказ далі щось робити (коли піднятий палець, наприклад, довго доказувати водієві ваговоза, що рухається заднім ходом) і "зупинитись" (коли палець раптово підняти під час того ж маневру машиною). Але хай би що він означав — агресії в ньому немає. Лише через кілька місяців я здогадався.

Є в мене одне невеличке уподобання — полюбляю дивитися футбольні матчі по телевізору. Не можу з певністю сказати, що дає мені споглядання цієї беззмістовної біганини; може, відчуття переваги людини розумової праці перед тими, хто віддає так багато фізичної енергії сучасному еквівалентові римського цирку. Та одного вечора мою увагу привернув гравець, що саме вибігав на поле. Він точнісінько так само показав піднятий великий палець групі болільників, які галасували на ближніх до нього трибунах. Один чи два болільники навіть відповіли тим самим. Гра ще не почалась, і я добре зрозумів, що вони хотіли сказати: ми сильні духом, ми переможемо. Мене наче грім ударив. Я раптом збагнув, що мав на увазі мій злодій. Це було попередження: безкомпромісний поєдинок ось-ось почнеться і команда, до якої він належить, сповнена рішучості виграти. Він недвозначно проголошував: це тобі так просто не минеться. Складається враження, що я міг би сказати йому те ж саме і мав на це вагоміші причини. Однак сам я

гадаю, що ні. Спалені папери мали посилити моє враження від піднятого пальця. Але за тим і другим ховався страх, або принаймні ненависть, викликана свідомістю того, що перевага в майбутньому поєдинку на моєму боці. Як це не дивно, хоч він і був господарем становища, коли брати до уваги фізичну силу, в його очах я залишався сильнішим.

Все сказане наштовхує мене на попередній висновок. Мені бракує доказів того, що він правильний. Та й докази стали менш вагомими, бо я сам визнав, що не впевнений в їхній переконливості. І все-таки, на мій погляд, деякі особливості мови цього молодика (хоч, може, їх було не так густо, як я описав) вельми промовисті. Одна з таких особливостей — вживання слова "старий". Я знаю, що серед молоді воно дуже поширене. Проте до мене, гадаю, він звертався так не випадково. Почасти це робилося з наміром образити. Але була тут, мабуть, і прихована, дещо жалюгідна спроба розмовляти як рівний з рівним. Цим словом він хотів сказати: нам ніщо не заважає спілкуватися, ми відрізняємося один від одного лише віком, освітою, походженням і таке інше. Проте насправді це слово означало визнання, ба навіть жах перед прірвою, що нас розділяла. Я не перебільшу, коли скажу: те, чого я не почув ("Старий, твоя біда в тому, що ти погано слухаєш"), було німим воланням про допомогу.

Друга особливість молодикової мови полягала в зловживанні питальним словом "так?", яке він вставляв у найрізноманітніші фрази, що могли обійтися й без цього слова. Я знаю — воно теж надзвичайно поширене серед молоді і його необережно було б вважати за щось інше, ніж звичайнісінький вигук, бездумний повтор. Однак я гадаю, що "так?" — одне з найвикривальніших слівець нашого часу. З погляду граматики, воно частіше вживається як еліпсис для "Чи не так?", "Чи маю я рацію?". Та глибинний зміст його, я певен, завжди зводиться до останнього значення. Це однаково, що сказати: "Я далеко не певен, що маю рацію". Звісно, це може звучати і як агресивне: "Спробуй-но скажи, що я не маю рації!" Але навіть тоді воно не означає впевненості в собі. В основі своїй це слово виражає сумнів або страх, звучить як безпорадне parole[79] в пошуках втраченої langue[80]. За всім цим ховається недовіра до мови.

Такі, як цей молодик, сумніваються не стільки в своїх думках, скільки в своїй здатності точно висловлюватися. Оці мовні викрутаси — не що інше, як свідчення культурного занепаду. Вони означають: "Я не можу чи майже не можу порозумітися з тобою". Оце і є справжня знедоленість, гірша за бідність.

Зустрічаючись з примітивними племенами, важливо знати (я десь про це читав), як вони тлумачать різні вирази обличчя. Не один достойний місіонер загинув через свою привітну посмішку, бо не знав, що показувати зуби вважається серед дикунів за безсумнівну ознаку ворожості. Мабуть, те саме відбувається, коли любителі слова "так?" зустрічаються з тими, хто може обійтися без цього нікчемного слова. Було б безглуздо вірити, що якби я пересипав свою мову отими "старий" і "так?", то події тієї ночі розгорталися б в іншому напрямку. Але я переконаний, що то була сутичка між тим, хто вірить у мову і поважає її, і тим, хто її терпіти не може і не довіряє їй. Мій гріх полягав не в тому, що я належав до інтелігенції й, можливо, здавався заможнішим, ніж був насправді, а в тому, що я заробляв собі на прожиття словом.

Молодикові здалося, цілком можливо, що я позбавив його таємниці, тієї, якою він сам таємно бажав заволодіти. Він досить роздратовано заявив, що, мовляв, теж поважає книжки. Ясно й сумно сказав, що й сам бажає написати книжку ("розписати все, як воно є насправді" — ніби убогість цієї фрази не вбивала висловленого в ній наміру ab initio![81]). Розлад між словом і ділом: вів дружню бесіду, а тим часом грабував будинок. Свідома непослідовність у поглядах. Небажання слухати і розуміти мої несміливі заперечення. Безладний хід думок... Одне слово, хіба не заслужив після цього мій Пікок справедливої і символічної страти? Власне кажучи, молодик спалив "відмову" мого покоління поділитися магічною силою.

Моя доля була вирішена, очевидно, ще тоді, коли я відмовився написати про нього книжку. Я сприйняв його бажання як примху самозакоханого нарциса — називайте, як хочете,— відбитися в друкованих рядках, як у дзеркалі. А він, мабуть, прагнув, хоч і

несвідомо, щоб я трохи поділився з ним магічною силою. Може, була й ще одна причина: він міг повірити в існування цієї магічної сили, тільки відчувши її дію на собі. Він кинув на одну чашу терезів цю свою потребу, коли на другій уже був той, кого я назвав "давно покійним романістом". Найбільше молодика обурило, мабуть, те, що недоступний йому дар витратять не на нього, а на якогось іншого, не відомого йому мага слова. Я виявився представником закритого цеху, клубу для обранців, таємного товариства. Ось проти чого він і повстав.

Справа не тільки в цьому, але це — головне. Звичайно, нас, старих і молодих цінувальників слова та його сили впливу на людей, судять надто суворо. Більшість із нас хочуть і докладають всіх зусиль, щоб зберегти таємниці й магічний вплив мови, її суть і лад. Та з справжнім злом одному впоратися несила. Тріумф візуального — кіно й телебачення, хибні засади загального виховання та освіти, особливості соціальної та політичної історії нашого свавільного часу (найголосніше з усіх стародавніх майстрів слова стогне в своїй могилі в цю хвилину Перікл) і бозна ще скільки інших факторів. Проте я не хочу змальовувати себе безневинним козлом відпущення. Вважаю, що мій молодий месник мав рацію принаймні в одному: я винен у тому, що не чув його.

Не випадково у цієї історії малозрозуміла назва і незбагненний епіграф. Назву я спершу випробував на різних піддослідних кроликах. Більшість вважала, що koko — це рідко вживане написання слова coco і, отже, назву слід приблизно розуміти як "бідолашний блазень". Відповідь задовільна, коли брати одне значення, хоча мені й не хотілося б, щоб так називали лише когось одного з двох героїв. Так само небажано, щоб читач зупинився тільки на одному значенні прикметника "бідолашний". Koko, власне кажучи, не має нічого спільного з тим coco, у якого червоний ніс і руда перука. Це — японське слово, що означає "належна синівська поведінка, шанобливе ставлення сина до батька".

Останнє слово нехай скаже мій незбагненний епіграф, і хай він допоможе розсудити батька й сина. В цьому епіграфі — сумне пророцтво, що дійшло до нас із уже мертвої давньокорнуельської мови:

ХТО ВЕЛЕМОВНИЙ, МАЛО ЗРОБИТЬ;

БЕЗМОВНИЙ — ЗЕМЛЮ РІДНУ ВТРАТИТЬ.

74

Персонаж філософського роману Вольтера "Кандід, або Оптимізм" (1759). (Тут і далі примітки перекладача).

75

Англійський поет і романіст (1785—1866).

76

Маєток, подарований Горацію Меценатом.

77

Автор куховарських книг.

78

Приголомшити родину (фр.).

79

Слово (фр.).

80

Мови (фр.).